

УДК 351: 342.7 (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.2>

Бойко Наталія Олександрівна,

аспірант кафедри державного управління та місцевого самоврядування
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНУ СИСТЕМУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ

INTRODUCTION OF EUROPEAN HUMAN RIGHTS STANDARDS INTO THE NATIONAL JUDICIAL PROTECTION SYSTEM

У статті проаналізовано базові європейські стандарти становлення сучасної системи публічного управління з огляду на гарантії судового захисту прав людини. Проведено науково-теоретичне дослідження формування та реалізації європейських стандартів захисту прав людини, визначено оптимальні шляхи імплементації їх у сучасну систему публічного управління в Україні.

Аргументовано необхідність дотримання прав людини та їх належного захисту державою як критерію показника ефективності влади. Зазначено про нагальну потребу подальшої адаптації чинного національного законодавства відповідно до європейських стандартів як вагомих чинників успішної реалізації європейських прагнень держави, оскільки європейська інтеграція України є довгостроковим стратегічним орієнтиром.

Наголошено на тому, що належне забезпечення захисту прав людини, гарантування її механізми захисту формують гуманістичний характер відносин людини і держави, їх взаємовплив, а також реальну перспективу подальшого розвитку в напрямі запровадження нових європейських стандартів захисту прав людини, тому впровадження позитивного досвіду європейських країн у забезпеченні прав людини є надтерміновим завданням держави, яка проголосила себе демократичною, соціальною та правовою державною й визнала права людини та їх гарантії такими, що визначають зміст і спрямованість її діяльності.

Проаналізовано європейські стандарти у сфері захисту прав людини, що дає підстави для висновку про наявність міжнародних стереотипів у сфері захисту прав людини, які одержали міжнародне визнання й закріплені в міжнародних нормативно-правових актах як угодах зобов'язального характеру.

Наголошено, що важливим напрямом у становленні сучасної моделі публічного управління є напрацювання й запровадження такої парадигми управління, яка б мала на меті належну реалізацію судового захисту прав людини в публічно-правових відносинах.

Ключові слова: *верховенство права, ефективність публічного управління, європейські стандарти, права людини, правова держава, публічне управління, судовий захист.*

The article analyzes the basic European standards for the formation of a modern system of public administration in view of the guarantees of judicial protection of human rights. A scientific and theoretical study of the formation and implementation of European standards for the protection of human rights, identified optimal ways to implement them in the modern system of public administration in Ukraine.

The necessity of observance of human rights and their proper protection by the state as a criterion of the indicator of efficiency of the power is argued. The urgent need for further adaptation of the current national legislation in accordance with European standards, as important factors in the successful implementation of European aspirations of the state, as the European integration of Ukraine is a long-term strategic guideline.

It is emphasized that the proper provision of human rights protection, guarantees and protection mechanisms form the humanistic nature of human-state relations, their interaction, as well as a real prospect for further development towards the introduction of new European standards of human rights protection. human rights is an urgent task of a state that has declared itself a democratic, social and legal state and has recognized human rights and their guarantees as determining the content and direction of its activities.

European standards in the field of human rights protection are analyzed, which gives grounds to conclude that there are international stereotypes in the field of human rights protection, which have received international recognition and are enshrined in international regulations as binding agreements.

It is emphasized that an important direction in the formation of a modern model of public administration is the development and implementation of such a management paradigm, which would aim at the proper implementation of judicial protection of human rights in public relations.

Key words: *rule of law, efficiency of public administration, European standards, human rights, rule of law, public administration, judicial protection.*

Постановка проблеми. Однією з вагомих проблем сучасного суспільства є питання взаємовідносин держави й людини через формування дієвих міжнародних і національних механізмів захисту прав людини, оскільки стан дотримання прав людини є показником стану розвитку демократичної, соціальної та правової держави. Загальновідомо, що права людини – це такий правовий інститут цінностей, для якого визначальною рисою є встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів. Разом із тим основною проблемою держави залишається забезпечення прав людини, гарантованих Конституцією України, що розпочинається зі створення відповідних державних механізмів захисту прав і свобод людини, набуваючи особливого значення для держави, політична й правова системи якої перебувають у процесі трансформаційних змін. Забезпечення дотримання й захисту прав людини є невід’ємною частиною міждержавного співробітництва на сучасному етапі державотворення. Упроваджуючи європейські цінності, українське суспільство має забезпечити їх утілення насамперед у систему публічного управління, переорієнтувати їх на забезпечення реалізації та захисту основних прав кожної людини. Зважаючи на викладене, існує нагальна потреба в дослідженні підходів ефективного забезпечення судового захисту прав людини в європейському вимірі, де принцип дотримання прав людини став основним у процесі функціонування інститутів та органів Європейського Союзу.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню прав людини присвятили праці такі вітчизняні науковці, як В. Авер’янов, В. Баштанник, А. Колодій, О. Негодченко, Л. Новак-Каляєва, А. Олійник, П. Петровський, М. Савчин, С. Шевчук та ін. Завдяки зусиллям цих та інших провідних учених за останні роки в Україні сформовано нормативно-правову основу діяльності держави у сфері забезпечення захисту прав людини. Крім того, питання прямого взаємозв’язку історико-теоретичних і практичних засад принципу гарантування прав і свобод людини в Європейському Союзі були предметом дослідження С. Максимова, І. Панкевича, О. Петришина, П. Рабіновича та ін. Питання забезпечення прав людини розглядається здебільшого через призму конституційного обов’язку держави та її міжнародних зобов’язань відповідно до ратифікованих Верховною Радою України міжнародних нормативно-правових актів у сфері прав людини. Проте вважаємо, що сьогодні досліджуване питання недостатньо відображено в теорії публічного управління, що й зумовлює актуальність обраної теми та необхідність її

дослідження, з огляду на проблеми, які існують сьогодні в нашому суспільстві, зумовлені політичною, державно-управлінською, економічною ситуацією в країні.

Мета статті – науково-теоретичне дослідження формування й реалізації європейських стандартів гарантій судового захисту прав людини та шляхи імплементації їх у сучасну систему публічного управління в Україні.

Виклад основного матеріалу. Нині однією з вагомих проблем публічно-правових відносин є питання забезпечення прав людини, оскільки в цій галузі сформовано ефективний механізм імплементації через велику кількість міжнародних договорів, що ратифіковані більшістю країн. Разом з тим, з огляду на міжнародний досвід співробітництва у сфері забезпечення прав людини, доцільно зробити висновок, що регламентація прав людини лише нормами міжнародного права не можлива у зв’язку з відмінностями в підходах країн у питанні визначення змісту прав людини.

Варто погодитися з думкою, що основне призначення міжнародного права полягає саме у формуванні оптимальних міжнародних умов для національного розвитку, а не в підпорядкуванні внутрішнього життя країни наднаціональним правовим механізмам. При цьому головна мета міжнародних актів у системі забезпечення прав людини полягає в установленні чітких загальних стандартів діяльності держав, забезпеченні їх повного визнання й однакового застосування [1].

У сучасній науці не існує єдиного поняття міжнародних, зокрема й європейських, стандартів. Так, П. Рабінович та М. Хавронюк зазначають, що міжнародні стандарти прав людини – це закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах певні показники цих прав, до досягнення яких зобов’язуються держави [2; 3]. Міжнародні права, закріплені в міжнародних документах, становлять міжнародні стандарти конституційних прав, свобод та обов’язків людини та громадянина в Україні. Кожна держава-учасниця договору зобов’язана робити все від неї можливе, щоб забезпечити своїм громадянам і будь-якій іншій людині на її території належне користування цими правами та свободами [4]. Трансформація в національну правову систему України європейських стандартів є одним із елементів міжнародного механізму забезпечення реалізації людиною свої прав.

Уперше в історії людства конституційні права та свободи було закріплено у Великій хартії вольностей (Magna Carta) 1215 року. Цей документ є своєрідним конституційним договором, який укладено між королем Англії Іоанном

і привілейованими баронами та представниками церкви з питань забезпечення права й привілеїв феодалної знаті, надання свободи дій церкві та зобов'язань короля дотримуватися законів держави, гарантування дотримання прав і свобод людини. На особливу увагу заслуговує принцип недоторканності, що закріплений у статті 39 Великої хартії вольностей, відповідно до якого встановлено: «Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим чином обездолена, і ми не підемо на неї й не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни» [5]. Саме цей документ вважається першим правовим документом, у якому задекларовано права людини. Звідси почала свій розвиток і концепція належної правової процедури, що залишається актуальною й сьогодні та відображена в конституціях багатьох країн світу. Отже, можливо зробити висновок, що вже в той час було визначено новий порядок здійснення публічного управління з огляду на забезпечення прав людини як особливої цінності в суспільстві.

Оскільки наявність чи відсутність основних прав людини є показником ступеня розвитку громадянського суспільства та розбудови правової держави, то проблемою, яка потребує нагального вирішення, залишається питання взаємовідносин держави й людини в контексті формування ефективних національних і міжнародних інструментів захисту прав людини [6]. В умовах європейської інтеграції України конституційна сутність прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, оскільки саме держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність [7]. Основні засади прав людини мають бути основою формування раціональної системи управління державою, яка відповідатиме європейським демократичним цінностям. Саме це є визначальним у спрямуванні векторів діяльності органів публічної влади з метою швидкого проведення гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав людини.

Варто погодитися з А. Олійник, яка зазначила, що «рівень відповідності державного управління європейським стандартам прямо впливає на ефективність діяльності органів державного управління у сфері забезпечення європейських стандартів прав людини, а з іншого боку, оцінка такої відповідності завжди буде залежати від спроможності інститутів державної влади належно забезпечити умови для реалізації громадянами свої прав на рівні європейських стандартів».

В обох випадках державне управління здійснюється з однією метою, а саме: адаптація інститутів громадянського суспільства до європейських стандартів для утвердження верховенства права, сталого розвитку, забезпечення пріоритетності прав і свобод у всіх сферах державної діяльності й зміцнення демократії [8].

Підґрунтям загальноєвропейських стандартів прав людини стала Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи в 1950 році. Проте на той час Конвенція не визнавалася прямим джерелом письмово закріплених прав людини. Першим кроком у вирішенні цієї проблеми стало прийняття у 2000 році Європарламентом, Радою ЄС і Єврокомісією Хартії основних прав Євросоюзу. Підставами для прийняття цього документа були, зокрема, забезпечення захисту прав і свобод людини від можливих порушень з боку наддержавних органів ЄС; наповнення більш конкретним змістом інституту громадянства ЄС; вирівнювання юридичних режимів соціальних, економічних, громадянських і політичних прав; поділу компетенції між Судом ЄС і Європейським судом з прав людини; визнання необхідності тлумачення прав і свобод людини, гарантованих на території ЄС, відповідно до принципів інтерпретації Європейським судом з прав людини прав, закріплених у Європейській конвенції; забезпечення однакового застосування на території всіх держав-членів прав людини, закріплених у нормах директив відповідних органів ЄС; формування «правозахисного» світогляду громадян, що перебувають під юрисдикцією ЄС [9; 10; 11]. Хартією ЄС (статті 47) і Європейською конвенцією (стаття 13) судовий захист визнається основним правом і водночас гарантією прав людини. Судовий захист здійснюється як національними судами держав-членів, так і судом Євросоюзу. Національним судам підвідомчі будь-які справи, окрім зарахованих до юрисдикції Суду ЄС. Особливістю є те, що при розгляді справ національні суди зв'язані нормами європейського права, які мають пряму дію й верховенство порівняно з нормами національного законодавства [12]. Разом із тим відмінною рисою Хартії є спосіб класифікації основних прав і свобод, оскільки Хартія систематизувала основні права людини, при цьому основою класифікації є загальнолюдські цінності, на захист яких спрямовані сторони суб'єктивного права (особисті, політичні, економічні права тощо), – людська гідність, свобода, рівність [13].

Однією з неодмінних умов ефективності трансформаційних процесів у нових державах

Центральної та Східної Європи є входження їх до європейського правового простору [1]. Поряд із цим указане зобов'язує адаптувати в національну систему до європейських стандартів, зокрема, у сфері судового захисту прав людини.

Україна як член міжнародної системи захисту прав людини зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів щодо прав людини та забезпечувати колективні права, серед яких права національних меншин і корінних народів та інші права, через імплементацію міжнародних норм з прав людини у внутрішній порядок, реалізацію цих норм і контроль за їх дотриманням, а у випадку порушення прав людини через забезпечення справедливого відшкодування [14]. Тобто можна зробити висновок, що приведення норм національного законодавства у відповідність до європейських стандартів у сфері захисту прав людини не є безумовною ознакою того, що такі норми можуть застосовуватися автоматично. Для цього необхідна ефективна система реалізації та контролю за застосуванням норм у сфері прав людини. Держава має забезпечити всі можливі гарантії щодо реалізації відповідних норм, адаптованих до європейських вимог.

На законодавчому рівні вперше позиція України щодо Європейського Союзу вперше сформульована в Основних напрямках зовнішньої політики України, схвалених Постановою Верховної Ради України від 2 липня 1993 року [15]. Важливим кроком підтвердження відданості України загальноєвропейським цінностям пошани до основних прав і свобод людини, демократії і верховенства права стало ухвалення 31 жовтня 1995 року Верховною Радою України Закону України «Про приєднання до Статуту Ради Європи» [16]. На цьому етапі державотворення змінилося ставлення до міжнародних загальновизнаних положень про права людини, оскільки в суспільстві почала формуватися така система правовідносин, яка заснована на ідеях захисту основних прав людини та пріоритету загальнолюдських цінностей.

Визначальним документом у напрямі європейської інтеграції стало підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною, Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, у якій визнаються й захищаються права і свободи людини. На виконання взятих зобов'язань державою перед Українським народом і європейською спільнотою неодноразово приймалися Національні стратегії в галузі прав людини, затверджені указами Президента України, а також розроблявся План реалізації Стратегії на період до 2020 року.

Нині Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, а також вживається низка заходів щодо напрацювання нового Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2023 року. Метою Стратегії є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника в процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності [17]. Держава взяла на себе обов'язок удосконалити систему забезпечення та захисту прав і свобод людини з урахуванням вітчизняного досвіду й напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою принципів і підходів.

У зв'язку з цим, беззаперечно, необхідно використовувати досвід Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, практику Європейського суду з прав людини, а також досвід правозахисних організацій України, де захист прав людини знаходиться на першому місці та дотримання цих прав є показником розвитку державності.

Одним зі стратегічних напрямів, відповідно до Стратегії, є забезпечення права на справедливий суд і, відповідно, забезпечення здійснення ефективного судочинства в розумні строки згідно з конституційними гарантіями з урахуванням положень міжнародних, у тому числі європейських, стандартів, практики Європейського суду.

Реформування судової системи України шляхом упровадження сучасних європейських стандартів у сфері прав людини поглиблює значущість норм міжнародного права, імplementованих у національне законодавство. У 1996 році Верховний Суд України роз'яснив, що «суд не може застосовувати закон, який регулює правовідносини, інакше як міжнародний договір. У той же час міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції України» [18]. Зважаючи на зазначене, можемо зробити висновок, що для всіх органів публічної влади, у тому числі й для судів, норми міжнародних угод (європейських стандартів) є обов'язковими «правилом поведінки». Застосування міжнародних норм зумовлено міжнародними зобов'язаннями, що, так чи інакше, призведе до вдосконалення національного законодавства й ефективного функціонування механізму захисту прав людини.

Варто зважати на те, що в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено такі елементи права на справедливий судовий

розгляд: 1) справедливий і публічний розгляд справи судом; 2) розгляд справи упродовж розумного строку; 3) незалежний і безсторонній суд; 4) дотримання принципу презумпції невинуватості особи.

Беззаперечний вплив на розвиток міжнародно-правових стандартів прав людини мають висновки Європейського суду з прав людини. Положення Конвенції та протоколів до неї як основних європейських стандартів підлягають тлумаченню Європейським судом з прав людини й відображаються в його правових позиціях. Указане розширює сутність чинних стандартів і впливає на подальший розвиток забезпечення прав людини державою.

Разом із тим, незважаючи на наявність установлених міжнародних (європейських) цінностей, їх трансформацію в систему публічно-правових відносин в Україні, судовий захист прав людини не відповідає запитам сучасного суспільства відповідно до засад правової держави, про що свідчить кількість звернень до Європейського суду з прав людини. Доцільно зауважити, що ефективність державної політики залежить від наявності системи відповідного ефективно діючого механізму, включаючи механізм забезпечення прав людини, орієнтований до європейських стандартів. Державна політика у сфері прав людини має бути комплексом заходів органів публічної влади, у тому числі й судів, що спрямовані на захист конституційних прав людини.

Права людини та їх стан захисту є критеріями ефективності публічного управління, що забезпечує сприйняття суспільством і кожною людиною здатність держави здійснювати свої функції на належному рівні. Подальше впровадження європейських стандартів у сфері забезпечення захисту прав людини на національному рівні дасть змогу тільки зміцнювати роль держави як у житті суспільства загалом, так і кожної окремої людини.

Висновки. Нагальною державно-управлінською проблемою, яка потребує вирішення, є усвідомлення і трансформація демократичного потенціалу прав людини в теорію публічного управління, насамперед з огляду на позитивні результати європейського досвіду функціонування системи

публічного управління на засадах прав людини, через призму євроінтеграційних процесів України. З формуванням наднаціональних інструментів у сфері захисту прав людини, указана галузь перестала бути лише національною справою держави. Аналіз європейських стандартів у сфері захисту прав людини дає підстави стверджувати, що сьогодні створені такі міжнародні стереотипи у сфері захисту прав людини, які одержали міжнародне визнання та закріплення в міжнародних нормативно-правових актах як угодах зобов'язального характеру. Країни, що підписали такі угоди, зобов'язані не лише проявляти повагу до людських прав, а й нести відповідальність за це й установлювати ефективні засоби захисту цих прав.

Сьогодні чинні способи захисту прав людини є не завжди ефективними. Саме тому передусім необхідно вдосконалити вже наявні методи й засоби захисту прав людини, а також створити нові інститути та напрями в цій сфері. У зв'язку з цим надзвичайно важливим напрямом у становленні сучасної моделі публічного управління є напрацювання й упровадження такої парадигми управління, яка б мала на меті належну реалізацію судового захисту прав людини в публічно-правових відносинах. Варто пам'ятати, що всебічний захист прав і законних інтересів людей від будь-якого посягання як з боку інших осіб, так і з боку державних органів насамперед забезпечить належну реалізацію гуманізаційної функції публічного управління.

Упровадження позитивного досвіду європейських країн у забезпеченні прав людини має бути надтерміновим завданням держави, яка проголосила себе демократичною, соціальною та правовою державою й визнала права людини та їх гарантії такими, що визначають зміст і спрямованість її діяльності, оскільки належне забезпечення захисту прав людини, гарантування й механізми захисту формулюють гуманістичний характер відносин людини та держави, їх взаємовплив, а також реальну перспективу подальшого розвитку в напрямі запровадження нових європейських стандартів захисту прав людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пушкар О.В. Реалізація європейських стандартів публічного управління щодо забезпечення прав людини та напрями їх упровадження в Україні. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Pushkar.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Pushkar.pdf).
2. Рабінович П. Основні права людини: поняття класифікації, тенденції. *Український часопис прав людини*. 1995. № 1. С. 16.
3. Мельник М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: Закони і коментарі : навчальний посібник / авт. і упоряд. М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. Київ : Атіка, 2000. С. 13–14.
4. Старуха Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/33956/4/dysertaciya.pdf>.

5. Constitutional Topic: Due Process. URL: https://www.usconstitution.net/consttop_duep.html.
6. Добрянський С.П. Хартія Європейського Союзу про основні права як втілення здобутків загальної теорії прав людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 5. С. 42–48.
7. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Олійник А. Забезпечення європейських стандартів права людини на судовий захист в Україні в доктрині державного управління. *Науковий вісник. Серія «Демократичне врядування»*. 2013. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_11_9.
9. Петров Р.А. Право Європейського Союзу. Київ : Істина, 2011. С. 66–68.
10. Кашкин С.Ю. Хартия Европейского Союза об основных правах. Москва : Юриспруденция, 2001. 208 с.
11. Ледях И.А. Хартия основных прав Европейского Союза. *Государство и право*. 2002. № 1. С. 51–58.
12. Богачова Л.Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3235/1/Bogacheva_56.pdf.
13. Негодченко О., Баштанник В. Міжнародні правові інструменти захисту прав і свобод людини. Чернігів : Добрович, 2004. 40 с.
14. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. 384 с.
15. Про основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3360-12>.
16. Про приєднання до Статуту Ради Європи : Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
17. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>.
18. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.